

„Metodologie sběru dat“

zápis z pracovní skupiny

Zápis shrnuje diskusi a hlavní argumenty v rámci pracovní skupiny k tématu „Jaká data potřebujeme sbírat“, která byla součástí konference „**Sběrem dat ke spravedlivému vzdělávání**“. Ta proběhla 21. října 2015 v Hrzánském paláci. Konference byla pořádána **Jiřím Dienstbierem, ministrem pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu, Nadací Open Society Fund Praha** a pod záštitou **Kateřiny Valachové, ministryně školství, mládeže a tělovýchovy**.

Zápis shrnuje diskuse během dvou setkání této pracovní skupiny na konferenci. Přestože vychází z poznámek zapisovatelky a stenozáznamu, nejedná se o přímý přepis diskuse. Po úvodních příspěvcích následuje diskuse s účastníky a účastnicemi konference. V rámci skupiny byly navrženy tyto okruhy otázek:

- Jaké jsou možné a ideální přístupy ke sběru dat (sebeidentifikace, třetí osobou)
- Jak motivovat, informovat a zapojovat znevýhodněné skupiny, školy, zřizovatele

Na konec dokumentu jsou zařazeny závěry z pracovní skupiny. Zápisy z dalších dvou pracovních skupin k tématům „jaká data potřebujeme sbírat“ a k zabezpečení dat jsou obsaženy v samostatných dokumentech.

Moderátor:

Štěpán Vidím Drahokoupil, *koordinátor, program Vzdělávání dětí a mladých lidí, Nadace Open Society Fund Praha*

Úvodní příspěvky:

Marína Urbániková, *socioložka, oddělení metodiky a analýz, Kancelář veřejného ochránce práv*

Karel Holomek, *předseda, Společenství Romů na Moravě*

Vladislava Coufalová, *ředitelka, odbor inspekční činnosti, Česká školní inspekce*

Marína Urbániková

Vyjasnila konceptuální pojmy etnicity, rasy a národnosti. Jde o sociálně konstruované kategorie (komplexní, nestabilní, spojité), které ale mají vážný dopad na sociální vztahy. Pokud se jedná o rozdíly mezi nimi, je koncept rasy spojen s biologickými rysy, kdežto koncept etnicity je vnímán spíše kulturně (skupinová identita, společné rysy jako jazyk, náboženství). Koncept národnosti je spojen s příslušností ke konkrétnímu národu. Z hlediska antidiskriminačního zákona jde o tzv. zakázané důvody, tj. jedince není možné diskriminovat ani na základě etnického původu, ani na základě příslušnosti k rase nebo národnosti.

Volba metody sběru etnických dat vždy záleží na tom, jaká data chceme sbírat a jaký je jejich účel. K základním způsobům patří:

- sebeidentifikace – indikátor etnické identity; za příslušníka dané etnické skupiny je považován ten, kdo se k ní sám přihlásí; často je uznávána jako jediný vhodný a etický způsob; související problémy se týkají možnosti zneužití dat a nižší vypovídající hodnoty, v praxi je v ČR nefunkční (nízká ochota znevýhodňovaných skupin k sebeidentifikaci)
- identifikace třetí stranou – indikátor vnímaného etnického původu (ne identity); je vhodný pro zkoumání diskriminace a nerovností v případě tzv. viditelných menšin; příslušnost ke skupině je určována třetí stranou, je výsledkem vnímání a předpokladů majority
- identifikace na základě objektivních/nepřímých kritérií – používají se faktické informace (místo narození, místo narození rodičů, mateřský jazyk), v ČR nelze využít kvůli časté shodě s většinovou populací (místo narození, mateřský jazyk)
- identifikace členy komunity – za příslušníka určité skupiny je považován ten, kdo je za něj považován ostatními členy této skupiny; tento způsob se používá zejména v USA a Kanadě v případě původních obyvatel (rozhodují již zaregistrovaní členové)

Vznesené otázky:

Jaká metoda je v kontextu ČR nejvhodnější? Jak bude probíhat monitoring žáků po zrušení přílohy LMP? Je možné zapojení romské komunity, zejména rodičů, do sběru dat? Do jaké míry je sběr etnických dat výkonem státní moci a do jaké míry lze aplikovat standardní etická pravidla výzkumů?

Jaká je vhodnost sběru dat s ohledem na účel sběru – mapování diskriminace? Je vhodnější identifikace třetí osobou kvůli tomu, že se jedná o stejnou metodu, kterou „používají“ ti, kdo diskriminují, nezávisle na tom, zda se člověk považuje za člena/členku skupiny? Je vhodnější metoda sebeidentifikace pro účely sběru dat ve vzdělávání?

Jaké jsou možnosti kontroly kvality dat?

Karel Holomek

Zdůraznil potřebnost dat kvůli zpřesňování a interpretaci existujících informací. Poukázal na špatný stav vzájemného dorozumění a porozumění (80 % populace vidí Romy negativně). Jedná se o největší překážku romské integrace. Další překážkou romské integrace je absence romského jazyka na školách v ČR a s ním související nedostatek učitelů romštiny. Z hlediska dat máme dnes jen kvalifikované odhady počtu Romů v ČR, a to ještě na základě připsaných kritérií. Statistické údaje jsou zpravidla vykládány negativně a podporují obavy, špatné zkušenosti a jsou z nich vyvozovány nepřipustné generalizace. Avšak statistické údaje mohou být i prospěšné, pokud by se ukázaly přesné počty Romů, např. kolik z nich studuje vysoké školy, kolik procent studuje na středních školách, kolik Romů žije spořádaně, dodržuje pravidla apod. To by mělo působit na veřejnost pozitivně a měnit její názory.

Odloučení většinové společnosti a Romů má povahu „duševní segregace“: lidé se např. nezvou na návštěvy, žijí pouze „vedle sebe“, nikoli v oboplné komunikaci. Bez vzájemného porozumění nedojde k překonání této segregace. Romy je nutné vnímat jako příslušníky konkrétního národa, jako např. Němce, Řeky, Slováky a podobně – pokud se ovšem ke své identitě hlásí. Z tohoto pohledu je důležitá podpora romského jazyka.

Vladislava Coufalová

Očekávání od České školní inspekce jsou velmi často přílišná. Její činnost je stanovena zákonem a nic nad jeho rámec není možné realizovat. ČŠI sleduje podmínky a průběh vzdělávání, výsledky žáků a jejich prostředí. Školy v ČR musí pochopit, že mají zajišťovat, aby se v nich děti cítily dobře a bezpečně. Školy je také mají vybavovat pro život. ČŠI přichází do škol na podnět, stížnost, na žádost MŠMT nebo v rámci inspekčního cyklu.

Co se týká diagnostiky lehkého mentálního postižení, stále existují zastaralé diagnostické nástroje. Zrušení RVP ZV – Přílohy pro LMP neznamená zánik diagnózy samotné. Škola by měla být připravena pomoci dítěti a umět s ním pracovat, což se často neděje.

Pro diskusi pokládá za důležité zohlednit pohled menšin na různé metodologie sběru dat a uvážit, jak lépe informovat školy, učitele, rodiče o tom, jak sběr dat funguje a co to znamená.

Shrnutí diskuse:

V rámci diskuse zaznělo, že sebeidentifikace je vnímána jako jediná správná volba. Při sebeidentifikaci je možné pracovat s rodiči, kteří mohou komunikovat se školou. Má to jinou výpovědní hodnotu, než když ředitel určuje etnicitu sám na základě nepřesných kritérií.

Abychom však byli schopni prostřednictvím sebeidentifikace sbírat data, je nutná intenzivní informační kampaň. Ta by měla uklidnit obavy a vysvětlit zabezpečení údajů. Případná kampaň by mohla být spojena se Strategií romské integrace. Jedním z cílů Strategie romské integrace je podporovat identitu Romů, aby se k ní hlásili. Je potřebné doladit, jakým způsobem by se měly klást otázky – zda přímo, nebo nepřímo. Informační kampaň by měla mířit na všechny žáky ve formě brožur nebo informování na školách. Není možné, aby byla zaměřena pouze na romské žáky. To by bylo vnímáno opět jako stigma. Informační kampaň je nutná také pro ředitele škol. Je nutné více sledovat přístup učitelů a spolužáků k dětem a zajišťovat rovný přístup ke vzdělávání v praxi, tedy snižovat míru xenofobie.

Co se týká pohledu Romů, bylo zmíněno, že mezi staršími lidmi panuje velká obava daná historickou negativní zkušeností. Mladší generace sběr spíše podporuje.

Do diskuse o sběru dat bude nutné zahrnout také politické představitele, protože ti budou mít důležitou roli při komunikaci tohoto tématu směrem k veřejnosti. V rámci informování veřejnosti je nutné dodržovat princip transparentnosti a budovat důvěru mezi institucemi a lidmi.

V rámci metodologie sběru dat existuje rozdíl mezi sběrem dat o rovných příležitostech (*equality data*) ve vzdělávání a sběrem dat za účelem odhalení diskriminace. Vyžaduje to odlišné metodologické přístupy, sebeidentifikaci a určení třetí osobou.

Během upřesňování detailů dosavadních sběrů dat byl prezentován postup Veřejného ochránce práv, který se ve svých výzkumech snažil získat co nejpřesnější data, mít nad daty kontrolu a zajistit jejich relevantnost. Došlo ke kombinaci dvou metod: návštěvy ve vybraných školách, kde docházelo k vizuálnímu určení, kdo je Rom, a dotazníku mezi učiteli s návodem, jak ho

vyplňovat. Česká školní inspekce sbírá data prostřednictvím škol, novou elektronickou evidencí. Ta pokryje všechny školy. Je zároveň nutné ověřovat, zda jsou získaná data přesná.

Účastníci poukázali na možná nebezpečí při sběru dat na místní úrovni. Ta se týkají segregovaných škol, a proto by tato data neměla být dostupná na místní úrovni. Je proto nutné hledat jinou metodiku, která nebude zdůrazňovat segregaci, ale např. koncept inkuzivity, aby se pro školy nejednalo o ohrožující faktor. Na druhou stranu bylo zmíněno, že segregované školy jsou už často stigmatizovány i bez sběru dat, a byla zdůrazněna potřeba těchto dat na místní úrovni.

Po zrušení RVP ZV – Přílohy LMP dojde logicky ke konci sledování těchto žáků. Segregace se může projevat i jinými způsoby, např. v přípravných třídách.

Mezi diskutovaná témata patřila otázka, zda je možné považovat segregovanou školu za inkuzivní. Podle některých to možné není. Důvodem vzniku segregované školy je chování rodičů většinové populace, protože z nich odhlašují své děti.

Mezi účastníky zazněl názor, že bychom měli řešit, co je nejlepší pro dítě, nikoli pro zřizovatele, rodiče apod. Zařazením dítěte do speciální třídy dochází k jeho vyčlenění. Z hlediska diagnostiky je nutné určit, jakou míru podpory žák potřebuje, a škola má následně tuto podporu realizovat.

K podstatným otázkám budou také patřit finanční náklady.

Závěry

- 1. Účastníci pracovní skupiny se shodli na potřebnosti posílení sběru dat v oblasti údajů o rovných příležitostech.**
- 2. Metoda sebeidentifikace byla vnímána jako preferovaný způsob sběru dat ve školách, avšak pro účely monitoringu diskriminace je možné používat i identifikaci třetí osobou.**
- 3. Pro jakýkoliv úspěch sběru dat bude klíčové, aby byl doprovázen informační kampaní o smyslu sběru a zabezpečení dat. Kampaň musí být cílena na všechny děti, ne pouze na romské, a je nutné, aby byla postavena na principu transparentnosti. Zároveň musí posilovat důvěru mezi institucemi (spravujícími data) a lidmi.**